

२३  
१

१३  
१

अथ

Ashtavakram.

ग्रन्थनामः-

“अष्टावक्रम्”

(सूक्तम्)

कर्तृनामः-

अवधूतानुभूतिः

Avadhuta Anubhuti

विषयः-

अष्टावेदाना Adytam.

1079



१३  
९

१७६

१३  
१

॥ अष्टावक्र ॥  
॥ अत्रुत्तरति ॥

अष्टावक्रम् ११

अवधूता लुभूति प्रणीतम्



अ व

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ अथावक्र उवाच ॥ मुक्तिमिच्छसि वेत्ता तविषया विषयवत्पुत्र ॥ क्षमा र्जवदयातो  
क्षमस्व मया पूषवक्र उवाच ॥ १ ॥ नष्टधी न जलं नाग्निर्न वायुर्धौर्न वा भवान् ॥ एषा सा हि एषा मात्मा  
नैविद्रूपं विधिमुक्तये ॥ २ ॥ यदि देहं पृथक् कृत्य वेति विश्राम्यति हसि ॥ अधुनेव सुखी भवति  
बंधमुक्ते भविष्यति ॥ ३ ॥ न त्वं विप्रादिप्रोवणेनाश्रमार्तं ह्युगोचरं ॥ अस्मै गोसिनिश्वरो वि  
श्वसा ह्यसुखी भव ॥ ४ ॥ धर्माधिर्मै सुखं दुःखं मानसानि न ते विभो ॥ न कार्त्तसि न भो कान्ति  
मुक्त एवासि सर्वदा ॥ ५ ॥ एको द्रष्टा सि सर्वस्पृक्त प्राप्नोति सर्वदा ॥ अयमेव हिते बंधो द्रष्टा  
रं पश्यता तरे ॥ ६ ॥ अहं कर्त्तृत्वं हं मानं महा क्रद्वा हि द्वै शितं ॥ नाहं कर्त्तृति विश्वासाम तेषां च  
सुखी भव ॥ ७ ॥ एको विमुक्तो बोधो ह्यमिति निश्चयवक्त्रिना ॥ प्रज्वालयाद्दानं गहनं वीतिप्रो  
क्तं सुखी भव ॥ ८ ॥ यत्राविश्वमिदं भातिकल्पितं रज्जुसर्पवत् ॥ आनंदपरमानंदसंबो  
धं त्वं सुखं वर ॥ ९ ॥ मुक्ताभिमानो मुक्तो हि बद्धो आत्मा सा ह्यविमुक्तो एको मुक्तो श्रिदत्तिय  
वक्ष्ये भिमान्यपि ॥ किं वदतीति ते वयं मतिः सा गति र्वैत ॥ १० ॥

२१५॥



असंगो निस्पृहः शान्तो भ्रमा संसारवानिव ॥११॥ कूटस्थे बोधमद्वैतमात्मानं परिभा  
वय ॥ आभासो ह्यभ्रममुक्ताभावं बाह्यमथांतरं ॥१२॥ देहाभिमानपाशेन विशदो सिपुत्र बर  
क ॥ बोधो ह्यज्ञानखड्गेन तल्लिक्त्यसुखी भव ॥१३॥ असंगो निः क्रियो सित्वं स्वप्रका  
शो निर्ज्वलः ॥ अयमेव हि ते बंधः समाधिमनुतिष्ठसि ॥१४॥ त्वया व्याप्तमिदं विश्वं  
त्वयि प्रोक्तं यथार्थतः ॥ श्रुत्वा बुद्धस्वरूपसंभोगमः क्षुद्रचित्तता ॥१५॥ निरपेक्षो निर्वि  
षोऽशर्कप्रथमप्रकरण ॥१॥ शिष्य उवाच ॥ असंग ह्यश्लोकाः ॥ साकारमन्तर्तविद्धि निरा  
कारं तु निश्चलं ॥ एतत्तत्त्वोपदेशेन न पुनर्भव संभवः ॥१॥ यथैवाह श्रुमिध्यस्थे रूपे न्तः  
परितस्तसः ॥ तथैवास्मिन् शरीरेतः परितः परमेश्वरः ॥२॥ एकं सर्वगतं व्योम बहिरंत  
र्यथा घटे ॥ नित्यं निरंतरं ब्रह्म सर्वभूतगणेतथा ॥३॥ अहो निज्जनः शान्तो बोधो ह्यम कृतः परः ॥३॥  
इतावन्तमहं कात्वं मोहेनैव विडंबितः ॥४॥ यथा प्रकाशयाम्येको देहमेव जगत्तथा ॥ अतो  
मम जगत्सर्वं अथ वाचन किंचन ॥५॥ स शरीरमहो विश्वं परात्पज्यमयाधुना ॥ कृत



चित्तौ शलाहवपरमाभावलोक्यते ॥६॥ यथानतोयतो भिन्नास्तरंगाः फेनबुद्बुदाः ॥  
 आत्मनो न तथा भिन्न विश्वमात्म विनिर्गता ॥७॥ तं तु मात्रो न वेदेन परीयद्विचि-  
 तः ॥ आत्मतन्मात्रे वै तद्विद्विचिचारित ॥८॥ यथैव ह्युरसे क्लिप्ता तेन व्याप्यैव श-  
 क्यं ॥ तथा विश्वमपि क्लिप्तं मया व्याप्तं निरंतरं ॥९॥ आत्मज्ञाना जगद्भा-  
 त्मज्ञाना भः सते ॥ रज्ज्वज्ञाना ह हिर्भाति स्तद्ज्ञानाद्भा सते न हि ॥१०॥ प्रकाशो  
 मे निजैरूपं नातिरिक्तो स्मरंततः ॥ यदा प्रकाशते विश्वं तदा हं भास एव हि ॥११॥  
 अहो वि कल्पितं विश्वमज्ञाना मयि नासते ॥ रूपं श्रुत्वा फणी रज्जौ वारा स्तय-  
 करे यथा ॥ मत्तो विनिर्गता विश्वमप्येव लय मेष्यति ॥ मृदिकुं भोज लेवी चिः कन-  
 के कट्कं यथा ॥१२॥ अहो अहं नमो मयि नास्ति मे ॥ ब्रह्मादिस्ते व शो ३  
 पयंति जगन्ता शेषि तिष्ठतः ॥१४॥ अहो अहं नमो मयि मे को हं देवानपि ॥ क ३  
 चिन्ता गंताना गंतव्याप्य विश्वमवस्थितः ॥१५॥ अहो अहं नमो मयि ३



लोनास्तीहमस्मः॥असृष्टयशरीरेण येन विश्वाचिरं धृतं॥१६॥अ होअहं नमो  
 मत्स्यस्य मेनास्ति किंचन॥अथ वायस्य मे सर्वं द्वाङ्मनसगोचरं॥१७॥आनं ज्ञेयं तेषां  
 तात्रितयं नास्ति वासीवं॥अलोनाद्वा त्रियत्रेह सोहमस्मि निरंजनं॥१८॥द्वैतं प्रकृतं महो  
 दुस्त्वेनाभ्युत्तस्य॥स्तिभेषजं॥दृश्यते तन्मृषा सर्वमेकोहं चिद्रसोमः॥१९॥बोधम  
 त्रोहमज्ञानादुपाधिं कल्पते मया॥एवं विमृशतो नित्यं निर्विकल्पे स्थितिर्मम॥२०॥अ  
 होमपि स्थितं विश्वं वस्तुतो नमपि स्थितं॥न मे बंधोस्ति मोहो वा प्राप्तिः प्रांतानिरा  
 प्रया॥२१॥सशरीरमिदं विश्वं न किंचिदस्ति निश्चितं॥शुद्धं चिन्मात्रं चात्मा च न क  
 स्मिन्कल्पनाधुना॥२२॥शरीरं स्वर्गनिरको बंधमोहो भयं तथा॥कल्पनामात्रमेवेतत्  
 किं कार्यं मे चिदात्मनः॥२३॥अहो जनसमूहेऽपि न देतं पश्यतो मम॥अरण्यमिव स चरं  
 ३२ कंतिं करवाण्यहं॥२४॥नाहं भुवः कक्षोर्ले विचित्रैर्द्विक्समुत्थितं॥मय्यनंतमहं  
 बोधौ चित्तवासमुद्यते॥२५॥मय्यनंतमहं बोधौ चित्तवाते प्रशाम्यति॥अभा  
 ग्यौ वैवाणिलो जगत्पौतो विनश्चरः॥२६॥मय्यनंतमहं बोधावाश्रय्यं जीवन्



वयः॥ उद्यति धृतिर्ये लंति प्रविशंति स्व भावतः॥ ३७॥ इति श्री आत्मानुभावोद्भा  
साष्टविंशति द्वितीय प्रकरणं॥ ॥ अष्टावक्र उवाच॥ अविनाशिनमात्मानमेकं विश्वा  
यत त्वतः॥ तत्त्वात्मस्य धीरस्य कथमर्थीर्जनैरतिः॥ १॥ आत्मा ज्ञानाद्गोप्योति  
विषयभ्रमगोचरो॥ शुक्रैरज्ञानतो लोभो यथारजनिभ्रमः॥ २॥ विश्वं स्युरति यत  
त्रेदं तरंगा इव सागरे॥ सोऽहमस्मीति विश्वाय किं दीन इव धावसि॥ शुद्धचेतस्य त्वापि शुद्ध  
मात्मानमति सुंदरं॥ उपस्थे त्यंत संयुक्तो मालिन्यमधिगच्छति॥ ४॥ सर्वभूतेषु वा  
त्मानं सर्वभूतानि चात्मनि॥ मुनेर्जनितं चाश्रयं मम त्वमनुवर्तते॥ ५॥ आस्थि  
तः परमादौ लं मोहाये धीव्यवस्थितः॥ आश्रयं कामं शोषिकलः के लिन ४  
शिक्षया॥ ६॥ उद्धृता स्नान दुर्मित्रमवधाय पिबु बला॥ आश्रयं काममा  
को ह्येकालमंतमुपाश्रितः॥ ७॥ इहामृत्रविरक्तस्य नित्या नित्यविवेकि  
नः॥ आश्रयं मोहा कामस्य मोहादेव बीजं पिब॥ ८॥ धारस्तु पुण्यानां

राम  
७



पि०  
पि० अमानोपि सर्वदा॥ आत्मानं केवलं पश्यन्तु न कुर्यात्॥ ८॥ चेष्टमानं शरीरं स्वं पश्यत्यन्यं शरीरं वरा॥ संस्तुवेवापि मिदं कथं ह्युभये महाशयः॥ ९॥ मायामात्रमिदं विश्वं पश्यं विगतकोतकः॥ अपि सन्निहिते मृत्यौ कथं त्रस्यति धीरधीः॥ १०॥ स्वभावादेव जानानो दृश्यते तन्ना किंच न॥ एतं ग्राह्यमिदं त्याज्यं स किं पश्यति धीरधीः॥ ११॥ निस्पृहं मानसं यस्य नैराश्यं विमहात्मनः॥ तस्यात्मज्ञानं तस्य तुलना केन जायते॥ १२॥ अंतस्सत्तकषायस्य निर्द्वंद्वस्य निराशिषः॥ यदृच्छयागतो भोगो न दुस्त्वाय न तुष्टये॥ १३॥ इत्युपदेशं चतुर्दशैकं तृतीयं प्रकरणं॥ ३॥ हतात्मस्तस्य धीरस्य खेत्तुः भोगलोभयोः॥ न हि संसारवाही कैर्मर्त्यैः समानता॥ ४॥ यत्तदं प्रेषवो दीनाः शक्राद्याः सर्वदेवताः॥ अहो तत्र स्थितो योगी न हर्षमुपगच्छति॥ ५॥ तस्य पुण्यपापाभ्यां शोध्यं तर्जनायते॥ न ह्यकाशस्य धूमनेन दृश्यमानापि संगतिः॥ ६॥ आत्मेवेदं जगत्स



धेरिव ६

वैसातयेन महात्मना ॥ यदृच्छया वर्तमाने तन्निषेद्धं समेतकः ॥ ४॥ आब्रह्मस्व  
वपयति भूतग्रामे चतुर्विधो ॥ विश्वस्ये वहि सामर्थ्या मिथानिष्ठा विवर्जने ॥ ५॥  
आत्मानमदयं कश्चिन्नानातिजगतीश्वरं ॥ यदेतिसकुरुतेन भयंतस्य कुत्र  
चित् ॥ ६॥ इत्युद्धी सषट् चतुर्थप्रकरणं ॥ ४॥ अष्टावक्र उवाच ॥ न ते सं  
गोस्ति केनापि किं शुद्धस्य क्तुमिच्छसि ॥ संघातविलयं कुर्वन् एवमेव लयं  
ब्रज ॥ १॥ उदिते भवतो विश्वं वारिबुद्धः ॥ इति स्मालैकमात्मान एवमेव लयं ब्र  
ज ॥ २॥ प्रत्यक्षमप्यवस्तत्वा विश्वं नास्त्यमल्लेख्यि ॥ रजुसर्प इव व्यर्त्त एव  
मेव लयं ब्रज ॥ ३॥ समदुःखसुखं पूर्ण आशानैराश्रयोः समः ॥ समो  
वितस्तुः सन्तेव मेव लयं ब्रज ॥ ४॥ इति लयचतुष्टयं पंचमप्रकरणं ॥ ५॥  
शिष्य उवाच ॥ आकाशवदनंतो हं घटवत् प्राक् ॥ तं जगत् इति ज्ञानं  
तथैतस्य नत्पागो न ग्रहो लयः ॥ १॥ महोदधिरिहं सः प्रपंचो विचि संनिभः ॥

का

४



शानं

वदि

इति तैत्तिरीयस्य नत्पागोनग्रहोत्पत्तिः ॥२॥ अहं स शुक्ति संकाशो रूप्य विश्वक  
ल्पना ॥ इति शानंतथै नत्पागोनग्रहोत्पत्तिः ॥३॥ अहं सर्वेषु हस्तेषु सर्व  
भूतान्यथो मपि ॥ इति शानंतथै कस्य नत्पागोनग्रहोत्पत्तिः ॥४॥ इत्युद्देश  
चतुष्कं षष्ठं प्रकरणं ॥६॥ शिष्य उवाच ॥ मय्यनंतमहो धो विश्वपोतश्च  
ते स्मृतः ॥ भ्रमति स्वांतका तेन नम मस्य सा हि ह्युता ॥१॥ मय्यनंतमहो धो  
जगदिधिः स्वभावतः ॥ उदेनुवास्तमाया तु न मेव हि न च सति ॥२॥ मय्यनं  
तमहो धो विश्वनामविकल्पना ॥ इति शान्तो निराकार एतदेवाह माश्रितः  
॥३॥ नात्मा भावेषु नो भावस्तत्रानंतो निरंजने ॥ इत्युक्तो निस्पृहः शान्त एत  
देवाह माश्रितः ॥४॥ अहोचिन्मात्रमेवाह मिदं लोपमं जगत् ॥ अहो  
मम कुत्र हेयोपादेय कल्पना ॥५॥ इत्यनुभवपंचकं सप्तमं प्रकरणं ॥७॥  
अष्टावक्र उवाच ॥ तदा बंधो यदाचि न किंचिदोष इति शोचति ॥ किंचिन्मुच्यते

कथं



महाति किंचिदप्यतिक्रम्यति ॥१॥ तदा प्रचिरे चित्तं नवार्धं तिनशोचति ॥ नमुधा तैर्दृष्ट्यति नकु  
 प्यति ॥२॥ तदा बंधा यदा चित्तं सक्तं कांक्षि पिष्टिषु ॥ तदा मोक्षो यदा चित्तं सक्तं सवर्धेष्टिषु ॥३॥ य  
 दानां तदा मोक्षो यदा बंधं न तदा ॥ मत्वेति ह्यथा किंचिन्मागदहा एव विमुचमा ॥४॥ इति वधमा  
 संचेतुं धर्मप्रकरणं ॥५॥ अष्टावक्र उवाच ॥ कते कृतं दानं कदा शतानि कस्य वा एव रं  
 वेति निवेदास्व त्यागं परं व्रता ॥१॥ आधिभूतं त्विदं यज्ज आधिदेवं तु कर्तुं ॥ आध्यात्मिकं मया  
 नमो श्वरस्तद्विज्जीतः ॥२॥ कस्यात्ता तद्धन्यसः ॥ लोकचोष्टा वलोकनात् ॥ आतिष्ठानुभूता ते  
 वा नुभूतोपसंगता ॥३॥ अनीत्यं सवमेवेदं तां पत्रियं दुषितं ॥ असारं निदीकृतं यमि  
 ति मिश्रं यशाम्यति ॥४॥ कोसौ कालो वयः किं वा यत्र दं वा ति नो नृणां ॥ तान्मुदं स यथा पे  
 प्राप्तं वतीं सिद्धिं प्रवाप्नुयात् ॥५॥ नानाप्रतपं सर्वं एतं साधुना यो गितं तया ॥ दृष्ट्वा नि  
 र्देसाप न को न शम्यति मानवः ॥६॥ कृत्वा कृतं नैय रिशं न चेत नस्य न किं गुरुः ॥  
 निवेदं गमायुक्तं यस्मात् रयति सीष्टतेः ॥१॥ पश्येन्नुभूतकारं स्वं भूतमात्रं न्यथार्थितं  
 तत्तदा तं दं मिमुक्तः स्वरूपां प्रविष्यति ॥२॥ वासना एव ससार इति स्वं विमुचता ॥  
 तया गोवासनां त्यागादस्ति रयथा तथा ॥३॥ इति निवेदं कं नमः प्रकरणं ॥४॥ अ



षावक्र उवाच ॥ विहाय वैरिणं काममर्थवानर्थसंकुलं ॥ धर्ममप्येतयोर्हेतुं सर्वजा  
 तारदैकुरु ॥ १ ॥ स्वप्ने देवा लवत्यश्मदिगानि त्रिफिपंचच ॥ मित्रहोत्रधनागारहा  
 राहायादिसंपदः ॥ २ ॥ यत्र यत्र भवेत्तच्छासंसारविहितत्र वै ॥ प्रोढवै राग्यमास्था  
 य वितत्तच्छासुखी भव ॥ ३ ॥ तच्छामात्रात्मको बंधस्तनूशो मोक्ष उच्यते ॥ भ  
 वासं सक्तिमात्रेण प्राप्तसुष्टि शुद्धशुद्धः ॥ ४ ॥ त्वमेकचेनः शुद्धो जडं विश्वमस  
 तथा ॥ अविद्यापिन किंचित्साका बुधुसा तथा पितो ॥ ५ ॥ राज्ञं सुता कल  
 त्राणि शरीराणि सुखानि च ॥ संसक्तस्यापि नष्टानि तव जनानि जनानि  
 ॥ ६ ॥ अलमर्थेन कामेन सुकृतेनापि कर्मणा ॥ एभ्यः संसारकांतारे वयि श्री  
 तप्रभूतमनः ॥ ७ ॥ कृतं न कति जन्मानि कायेन मत्तसा गिरा ॥ ८ ॥ स्वमाया  
 सहं कर्तुं तदधाप्युपरम्यते ॥ ९ ॥ इत्युपदेशाद्वैकं दशमं प्रकरं ॥ १० ॥ अष्टा  
 वक्र उवाच ॥ भार्गवा व विकारांश्च स्वभावादिति निश्चयी निर्विकारो गत  
 कैशः सुखेनैवापश्यति ॥ ११ ॥ इश्वरः सर्वनिर्मातानेहान्य इति निश्च



संपदः

यौ॥ अतर्गलित सर्वाशः शांतः कापिन सज्जते॥२॥ आपदः कालेदेवा  
देवेति निश्चयी॥ तपः स्वस्थे दियो नित्यं नवांश्च तिनूशे चति॥३॥ सुखदुखे जन्मम  
त्युदेवादेवेति निश्चयी॥ साध्यादशी निरायासः कुर्वन्नापिन लिप्यते॥४॥ चितया ना  
यते दुखं नायथेहेति निश्चयी॥ तपाही गः सुखी शांतः सर्वत्र गलिस्य हः॥५॥ नाहं देहो  
न मे देहो बौहमिति निश्चयी॥ ॥६॥ आब्रह्म स्तं न पर्यंतं प्रहमेवेति निश्चयी॥ नि  
र्विकल्पः शुचि शांतः प्राप्तां प्राप्तिं विनिर्वृत्ता॥७॥ नानाश्रयं भयं विश्वं न केचि  
दिति निश्चयी॥ निर्वासनः स्फुर्तिमात्रेण किंचिदिति शाश्वति॥८॥ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तेषु  
प्रपंचं यत्प्रकाशते॥ न ब्रह्माह मिश्राला सर्वबिंधैः प्रमुच्यते॥९॥ ति शानाष्टकं टी ५  
कादशमं प्रकरणं॥१०॥ ॥११॥ शिष्य उवाच॥ काय कल्याणः परं ततो वा विस्त  
रा सहः॥ अथ चिंता सरुस्तस्मादेव मे वाहमा स्थितः॥१२॥ प्रित्याभावे न शब्दादि  
रदृश्यत्वेन वा तत्तः॥ विस्तिष्ठे काग्र हृदयादेव मे वाहमा स्थितः॥१३॥ सप्ताध्यासि

५ धो

६



विहिमौखवहारसमाधये॥ एवंविशोकप्रनियमादेवमेवाहमास्थितः॥३॥ हेयोपादे  
 यविरहादेवंहर्षविषादयोः॥ अत्रावाप्यहोब्रह्मन्नेवमेवाहमास्थितः॥४॥ अत्रात्रमा  
 त३ नाश्रमध्यानचित्तस्वीकृतवर्जनात्॥ विकल्पमेतन्नोद्येतएवमेवाहमास्थितः॥५॥  
 कर्मानुष्ठानमज्ञाधर्मेवोपरमस्तथा॥ बुद्ध्यासम्यगिदंतत्त्वमेवाहमास्थितः॥६॥  
 अचित्यंचित्तमोनोपिचिन्तारूपंभवत्यसौ॥ त्यक्तातद्वनंतस्मादेवमेवाहमास्थि  
 ता६ तः॥७॥ एवमेवकृतंयेनसकृत्थोभवेदसौ॥ एवमेवस्वभावोयःसंक्षुब्धोमहाशयः॥ ता६  
 ॥८॥ इत्येवमेवाष्टकंदादशमंप्रकरणं॥१२॥ शिष्यउवाच॥ अकिंचनभवंस्वास्थ्यंकी  
 पीनत्वेपिदुर्लभं॥ त्यागादनेविहायास्मादहमासेयथासुखं॥९॥ कुत्रापिरवेदःका  
 यस्मजिहाकुत्रापिस्विद्यति॥ मनःकुत्राप्यतःस्त्यक्तापुरुषार्थेस्थितःसुखं॥१०॥  
 कृत्यंकिमपिनेकम्यादितिसंचिंत्यतत्त्वतः॥ यदायत्कर्तुमायातितत्त्वत्वासेयथासुखं  
 ॥११॥ कर्मनिकर्मनिर्वधभावादेहस्थयोगिनः॥ संगत्संयोगविरहादहमासेयथा  
 सुखं॥१२॥ अत्रनिमिस्सीत्यागत्यावाशयनेनवातिष्ठन्स्वयंतस्मादहमासुखि ५

धर्मेन

गच्छन्

सेयथा



स्वपतो नास्ति हानिर्मोसद्विर्वलवतो न वा ॥ नासौ ध्रासौ विहायास्मादहमासेयसु  
खं ॥ ६ ॥ सुखादिरूपा निमयभावेष्वात्तो क्य र्हरिशः ॥ शुभाशुभे विहायास्मा  
दहमासेयथा सुखा ॥ ७ ॥ इति यथा सुखस्य समन्त्रयो दशमं प्रकरणं ॥ १३ ॥ शि  
ष्य उवाच ॥ प्रकृत्याशु न्यचितो यः प्रमादाद्भाव जाव नः ॥ निद्रितो बोधितो व ॥  
शी ए स शरणो हि सः ॥ १४ ॥ कथं नानि क मित्राणि ॥ क्रमेण विषय दस्य वः ॥  
कशास्त्रे क्व च विज्ञाने यदा मे गतिता स्पृहा ॥ १५ ॥ पि ज्ञाने सा हि पुरुष परमा  
त्मनि चेश्वरे ॥ नेराश्ये मो हा बंधेन न चिंता मुक्त चेतसः ॥ १६ ॥ अंतर्विकल्पश्च  
न्यस्य बहिस्त्वच्छंदो रिएः ॥ ज्ञात्यस्येव दशांतां तां ता दृशा एव जानता ॥ १७ ॥  
इति भाति चतुर्दश प्रकरणं ॥ १४ ॥ अष्टावक्र उवाच ॥ यथा तिष्ठो  
पदेशेन क ता र्थः स बलु दिमान् ॥ अजीवमपि निज्ञासुः परस्तत्र विद्यति ॥ १५ ॥  
मोहो विषयवैरस्य बंधो वैषयिको रसः ॥ एतावदेव विज्ञानं यथेष्टं सितपा ॥ १६ ॥



रागद्वेषो मज्जो धर्मो नात्मनस्ते कदाचन॥

निर्विकल्पोऽसि बोधात्मानिर्विकारः सुखं चर॥४॥३

कुरु॥२॥ वामिप्रालम्भो धोऽन्तर्मुखं जडालसी॥ करोति त्वबोधो यमतस्य के  
बुभुक्षुभिः॥३॥ न त्वदेहो न तेहो भोक्ता कर्तृनिवाप्तवान्॥ विदूषोऽसि सहासा ही  
निरपेक्षः सुखं चर॥५॥ सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि नात्मनि॥ विज्ञाय  
निरहं कारो निर्ममस्तं सुखी भव॥६॥ विश्वं स्युरतियत्रेदं तरंगा इव सागरे॥ त  
त्त्वमेव न संदेहं चिन्मूर्तिर्विज्वरो भव॥७॥ श्रद्धा स्वतात श्रद्धा स्वनात्र मोहं कुरुष्व  
भो॥ शान्तस्वरूपो भगवान् आत्मा त्वं प्रकृतेः परः॥८॥ गुरोः स वेष्टितो देह  
स्तिष्ठत्यायाति याति च॥ आत्मानं गंतानां गता किमेन मनुशो न सि॥९॥  
देहस्तिष्ठतु कल्पांतं गच्छत्वयं ववा पुनः॥ काव्यद्विः काथवा हासि स्मन चि  
न्मात्ररूपिणः॥१०॥ त्वस्य नंतमहं बोधो विश्ववीचिः स्वभावतः॥ उदेतु  
यास्तमायातु न त्वेव हिर्न च हतिः॥११॥ नात चिन्मात्ररूपोऽसि न तेभिः



नमिहं जगत् ॥ अतः स्य कथं कुत्र हे पोपाह्ये कल्पना ॥ १२ ॥ एकस्मिन्नाव्यये शान्ते  
 चित्ताकाशे भवेत्त्वयि ॥ कुतो जन्म कुतः कर्म कुतो हं कार एव च ॥ १३ ॥ यस्त्वं प  
 श्यासि तत्रैकः स गमेव मयि भासते ॥ किं एतद् कृणु मास ते स्वर्णं किं च कां गदुर्गुरु ॥ १४ ॥  
 अयं सोऽहं मयं नाहं विभागमिति संत्यजा ॥ सर्वमात्मैति निश्चीत्ये निःसंकल्पं सुखी भव ॥ १५ ॥  
 तदेवाज्ञानतो विश्वं त्वमेव परमार्थतः ॥ त्वत्तो न्यो नास्ति संसारी नासं सारी च कश्चिदपि ॥ १६ ॥  
 जीति मात्रमिहं विश्वं न किंचिदिति श्रवणी ॥ निवासिनः स्यति मात्रो न किंचिद्विश्राम्य  
 ति ॥ १७ ॥ एक एव मया गोधावासी दुस्मिन् भविष्यति ॥ न ते बंधोस्ति मोक्षो वा कृतक  
 यः सुखं नरः ॥ १८ ॥ मा संकल्पं विक्लवाभ्यां चित्तं ह्यो मय विनायकं ॥ उपशास्य  
 सुखं तिष्ठ स्वात्मन्याहं विग्रहे ॥ १९ ॥ त्यजा वधानं सर्वत्र मा किंचिद्विधारय ॥  
 आत्मा त्वं भुक् एवासि किं विमृश्य कदिष्यसि ॥ २० ॥ इति वत्सोपदेशं विंशतिकं पंचदश  
 मं हं करणी ॥ १५ ॥ अष्टावक्र उवाच ॥ आ चक्ष्व शृणु वातातना नाशास्त्र एव नेक



五

𠂔

॥ तथापि न तव स्वास्थ्यं सर्वविस्मयं ॥ १॥ ॥ भोगं कर्म समाधि च कुरु विद्वत्तथापि ॥  
 ॥ चित्री निरस्त सवशि मत्पथं येन न विष्यति ॥ २॥ ॥ व्यासं सांस्कृत्यं कलौ दुःखी नैनां जात ॥  
 ॥ तिकश्च ना ॥ अनेनैवोप ॥ देशं न धनं प्राप्नोति स्त्रीर्द्धति ॥ ३॥ ॥ व्यापारैः स्वीयते यस्तु ॥  
 ॥ निमेषो नैष पोरपि ॥ तस्यालसध्वरी एतस्य सुरेवं नान्यस्य कस्यचित् ॥ ४॥ ॥ इदं वस्तु ॥  
 ॥ मिदं नेति हं कैमुर्तय दामनः ॥ धर्माधिका ममो हेषु निरपेक्षं तदा भवेत् ॥ ५॥ ॥ विरक्तो ॥  
 ॥ विषये दोषा संजा विषयलो गुपः ॥ बंधमो ह्यविहीनस्तु न विरक्तो न रागवान् ॥ ६॥ ॥  
 ॥ हयोपादेयता तावत्संसारविट्पां कुरुः ॥ स्थिता जीवति यावद्वे निर्विचारश्चास्पर ॥  
 ॥ ७॥ ॥ मत्तौ शायते रागो निवृत्तौ द्वेष एव हि ॥ निर्द्वेषो बालवर्द्धमानश्चैव मेव व्य ॥  
 ॥ वस्थितः ॥ ८॥ ॥ हा तु मिषसि संसारं रागी दुःखं जिहसया ॥ प्रायं योगी न वा ज्ञानी ॥  
 ॥ केवलं दुःखभागसौ ॥ ९॥ ॥ वितरागो हि विदुरिव स्तस्मिन् नपि न विद्यते ॥ १०॥ ॥ यस्याभि ॥  
 ॥ मानो मोक्षं पुद्गे पुममता तथा ॥ ११॥ ॥ हरो यद्युपदेष्टा ते हरिश्च मत्तौ पि वा



अ. व  
६

हा ३ ग ३

इति ३

तथापितव नस्वास्थ्यं सर्वविस्मृता दत्तो ॥ १९ ॥ इति विशेषोपदेशोऽयं प्रकरणी ॥  
॥ २० ॥ अष्टौ वक्रवाच ॥ तेन हान फलं प्रसंयोगाभ्यासफलं तथा ॥ तृप्तस्वस्तेषु  
यानित्यमेकाकीरमतेतुयः ॥ १ ॥ न कंचिद्भ्रमस्तस्मी न तत्त्वद्योहिनि स्थिते ॥ यत  
एकेन तेनेदं पदं ब्रह्मा उमंडली ॥ २ ॥ न ह्यो विषयाः केचित्स्वारा मंहर्षयंत्यती ॥  
सह्रकोपध्रुवप्रीतिमिषेभी निबध्नवाः ॥ ३ ॥ यस्तु भोगेषु भुक्तेषु न भव  
त्यधिवासितः ॥ अभुक्तेषु निराकांसीता दृशेभुवि दुर्लभः ॥ ४ ॥ बुभुक्षुर्नि  
रुसं सारेभुमुक्षु रविदृश्यते ॥ भोगभोक्ष निराकांसी विरलो हि जलशयः ॥  
५ ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषु जीविते मरणे तथा ॥ कस्याप्युदरचित्तस्य हेयो  
पादेयता न हि ॥ ६ ॥ बाधानविश्वविनये न वेषस्तस्य वस्थितो ॥  
यथा जीवी कया तस्मा धन्या आस्ते यथा सुरव ॥ ७ ॥ कृताधीनेन न शम  
त्येव गतितधी कृती ॥ पश्यन् नृप एव न स्पृशन् नृप न शनता स्तेय



धाम्पुरना ॥ १॥ श्वन्मादृष्टिदृष्ट्या चेष्टा विकलाग्निर्दिष्टा च ॥ न स्पृहान विरक्तिर्विही  
 ता संसारसागरे ॥ १॥ न जागति निविशति नोन्मीलते न मीलति ॥ अतो यस्य  
 दृशा कापि वर्तते मुक्तबलः ॥ १० ॥ सर्वत्र दृश्यते स्वस्थः सर्वत्र विप्रलाशयः ॥  
 समस्तवासनामुक्तो मुक्तः सर्वत्र राजते ॥ ११ ॥ पश्यन् न स्पृहन् न शन जिघ्रन्  
 न श्रन् न गल्गन् न वदन् न व्रजन् ॥ इति तानि हितो मुक्तो मुक्त एव महाशयः ॥  
 १२ ॥ न निन्दति न च स्तौति न हृष्यति न कुप्यति ॥ न रुदति न मृहाति मुक्तः स  
 र्वत्र नीरसः ॥ १३ ॥ मानुरागास्त्रिया दद्यात्पुंवासमुपस्थितं ॥ अविदुषो  
 मनाः स्वस्थो मुक्त एव महाशयः ॥ १४ ॥ सुरवेदुरवेनरेनायं संपत्सु च वि  
 विपसु च ॥ विशेषेणैव धारस्य सर्वत्र समदर्शिनः ॥ १५ ॥ न हीसानैव का  
 रण्यनोदत्यनवदानता ॥ आश्वर्येनैव च क्षोभः क्षीणसंसारलोके ॥ १६ ॥  
 न मुक्तो विषयेष्टा न का विषयलो कुपः ॥ असंस्तममनितं प्राप्तं प्रामुखा  
 मुते ॥ १७ ॥ समाधाना समाधानहिता हितवित्तनाः ॥ शून्यचित्तो न जातिना ॥



केव<sup>व</sup>प्राप्तिसंस्थितः ॥१८॥ निर्ममो निरहंकारो न किंचिदतिनिश्चितः ॥ अतर्गलित  
 स वशिः कुर्वन्नायिकरतिनः ॥१९॥ मनप्रकाशः स्वमोहस्वप्नशोणदिवर्जितः ॥ दशका  
 मयिसंप्राप्तो भवेद्भूतिमानसः ॥२०॥ इतितत्त्वरूपविंशतिकं  
 सप्तदशप्रकरणं ॥२१॥ अष्टौ च कृत्वा च ॥ यस्य बोधो द्येता  
 वत्स्वप्नबद्धवतिभ्रमः ॥ तस्मै सुरवे कुरुपाय न शान्ताय ते ज्ञेये  
 ॥२२॥ अर्जयित्वा श्वित्वा न भान्न भोगानोप्नोति युष्कला नरा ॥  
 न हि सर्वेषां रित्यागं मंतरेण सुखं भवेत् ॥२३॥ कर्तव्यदुःखमा  
 त्तिज्वालाहग्धा तशतमनः ॥ कुतः प्रशमयिष्य धारासारं रम  
 ते सुखं ॥२४॥ भवो यं भावनामात्रेण किंचित्यंथते ॥ नास्म  
 भावः स्वभावानी भावाभावविभाविनां ॥२५॥ न दूरं न न संको



श्रुतः

चाञ्चल्यमेवात्मनःपदं॥ निर्विकल्पं निरायासं निर्विकारं निरंजनं॥ पाञ्च  
मोहमात्रविरतोस्वरूपादानमात्रतः॥ वितशोकाविराजते निरावरादृष्ट  
यः॥ ६॥ सप्तस्तेकल्पनामात्रमात्मा मुक्तः सनातनः॥ इति विज्ञाय धीरो ह्य  
किमभ्यस्यति बालवत्॥ ७॥ आत्मा ब्रह्मेति निश्चित्य भावाभावौ विकल्प  
तो॥ निष्कामः किं विजाति किं वृत्ते किं करोति च॥ ८॥ अयं सोऽहमयं नार्ह  
इति क्षीणविकल्पना॥ सर्वमात्मेति निरुद्धं तस्य योगिनः॥ ९॥ नृ  
नविशेषो न चैकग्रन्थं नातिबोधो न मूढता॥ न सुखं न दुःखं न संशयः न  
शान्तस्य योगिनः॥ १०॥ स्वार्थे प्रीत्यैव तौ चैवाभावात् जनेव नो॥  
निर्विकल्पस्वभावस्य न विशेषोऽस्ति योगिनः॥ ११॥ कर्मधर्मः कुर्ववा  
कामः धर्मार्थः धर्मविवेकता॥ इदं कृतमीदं नेति ह दे मुक्तस्य योगिनः॥ १२॥



ने

क मोहः क च वा श्वं कृत ध्यानं कं कमु कमु कं ता ॥ सर्वसंकल्पसीमायी सा  
 मायी विश्रांतस्य महात्मनः ॥ १३ ॥ कृत्यं किमपि न वा स्ति न कापि ह  
 दि वेदना ॥ यथा जिव न मे वे ह जिव न्मु कस्य यो गिनः ॥ १४ ॥ ये न विश्वमि  
 दं किंचिदृष्टं सना स्तीति करोति वै ॥ निवासिनः किं कुरुते पश्यन्  
 पि न पश्यति ॥ १५ ॥ ये न दृष्टं परं ब्रह्म सो हं ब्रह्मे कंचिंतयेत् ॥ किंचि  
 त्तं यथति निश्चिंता द्वितीयो न पश्यति ॥ १६ ॥ दृष्टो येनात्मविज्ञो निश्च  
 धं कुरुते तसौ ॥ १७ ॥ इह रक्त न वि शिष्टः सा ध्या ना वा करोति किं ॥ १८ ॥ धी  
 रलोक द्रिय स्तो वर्तमानो पिलोक वत् ॥ न स मा धि न विक्षेप न लोप स्वस्य प  
 श्यति ॥ १९ ॥ भावा भाव विहीनो यस्तु तो विवसिनो बु धः ॥ नैव किंचित्कृती ते  
 न लो क दृष्ट्यापि कुर्वते ॥ २० ॥ प्रवृत्तौ वा निवृत्तौ वा नैव धी रस्य उग्र ह ॥ य

ति पं

॥ १३ ॥

ति



दायत्कर्तुमायातितक्त्वातिष्ठसेसुरवं ॥२०॥ निर्वसिनो निरांतंबस्वच्छंदे  
 मुत्कबंधनः ॥ क्षिप्रः संस्कारवातेन चेष्यते शुष्कपणविरा ॥२१॥ असं  
 कस्य तु क्वापि न हर्षो नाविषादता ॥ स शीतलमनो नित्यं विदेहद्वरा  
 जतो ॥२२॥ कुत्रापि न जिहोस्ति नाशो वापि न कुत्रचित् ॥ आत्मार  
 मस्य धीरस्य शीतलक्ष्मीतरात्मनः ॥२३॥ प्रकृत्याश्च न्यचित्तस्य कु  
 र्वतोस्य गृह्यया ॥ प्राकृतस्यैव धीरस्य नमानो नावमानता ॥२४॥  
 कर्तृदेहेन कर्मदेन मया ॥ मुदस्त्वपिणा ॥ इति चित्तानुरोधायः कुर्वन्  
 पि करोति नः ॥२५॥ अदो दीचकुरुते नमवेदपिवालिशः ॥ जीव  
 न्मुक्तः सुखी श्रीमान्संसारनापिशोतो ॥२६॥ नानाविचारसुश्रान्त  
 धीरो वि श्रान्तिमाभगतः न कल्पते न ज्ञानातिनश्च एति न पश्यति ॥२७॥



अ. व.

तस्या

ति

१२

य

असमाधेरविहोपादनमुमुक्षुर्न बंधनं ॥ निश्चित्य कल्पितं पश्यन् ब्रह्मे वासं  
महाशयः ॥ २८ ॥ यस्यां तस्माद्देहं कारो न करो करोति सः ॥ निरसं  
कार धारेण न किंचिद्वक्तुं कृतं ॥ २९ ॥ नो हि ज्ञेन वसंतुष्टं मक  
त्स्येव जितं ॥ निरस संगतसं देहं चित्तं मुक्तस्य राजते ॥ ३० ॥ नि  
र्ध्यातुं चेष्टितुं वापि यच्चित्तं न प्रवर्त्तते ॥ नि निमित्तमिदं किंतु निधा  
यति विवेकते ॥ ३१ ॥ तत्त्वं यथार्थमाकर्ण्य मंदः प्राप्नोति मूढः ॥ अ  
थवा याति संकोचममूढः कोपि मूढवत् ॥ ३२ ॥ एकाग्रतानि  
शोधो वा मूढैरभ्यस्यते ॥ धाराः कृत्यं न पश्यंति सुप्तवत् स्व  
पदे स्थिताः ॥ ३३ ॥ अप्रयत्नात्प्रयत्नादा मूढो नाप्नोति निश्च

श्री

प्रो १

१२



ढी

तिं। तत्त्वनिश्चयमात्रेण प्राप्नो भवति निवृत ॥ ३४ ॥ शुद्धं बुद्धं प्र  
यं ह्यर्ण निःप्रयं च निरामयं ॥ आत्मानं तन्तुना नाति तत्राभ्यासस्त  
पराजडाः ॥ ३५ ॥ नाप्नोति कर्मणा मोक्षं विमर्श्यासस्तपिणा ॥ ध  
न्यो विज्ञानमात्रेण मुक्तं स्तिष्ठत्यविक्रियः ॥ ३६ ॥ मृदो नाप्नोति  
तदस्य यतो भावितुमिच्छति ॥ अनिश्चिन्तपि धीरो हि परब्रह्मस्वरू  
पभाक् ॥ ३७ ॥ निराधारा ग्रहव्यग्रा मूढाः संसारपोषकाः ॥ ए  
तस्या नाथस्य कस्य मूलच्छेदः कतो बुद्धेः ॥ ३८ ॥ न शान्तिं ल  
भते मूढो यतः शान्तिं तु मिच्छति ॥ धीरस्तत्त्वविनिश्चित्य सर्व  
दाशान्तिमानसः ॥ ३९ ॥ कात्मनो ह शान्तिं प्राप्य दृष्ट्वा वक्त

ते

म



अ. व. धी रा स्तार्तन <sup>परपत</sup> रपता मान मव्ययं?

स्वरा

वतो धी निरोधो विमर दस्यो निर्वधं करोति वै ॥ स्तारामस्यैव धी रस्य स  
वद सच कृत्रिमः ॥ ४१ ॥ भावस्य भावकः कश्चित् न किंचिद्भावको प  
रः ॥ उक्तया भावकः कश्चिद्देवमेव निराकुलः ॥ ४२ ॥ शुद्धमदेयमात्मानं  
भावयंतिकुबुद्धयः ॥ न तु जानति संमोहात् तया वज्जीवमनिवृत्ताः ॥ ४३ ॥ शु  
भो बुद्धिरात्मनो मंतरेण न तिष्ठति ॥ निरा ~~कं~~ वैवर्तिः कामा बुद्धिमु  
क्तस्य सर्वदा ॥ ४४ ॥ विषयद्विपिनो यो ह्यपचकिताः शमणा धिर्धिनः ॥  
विशंति कृदिति कोडं निरोधो काग्रसिद्धये ॥ ४५ ॥ निवासनं हरिंद  
ष्टात्तुष्टी वियदति न ॥ पलायंते न शक्ता स्ते सेवते कतचोदका  
॥ ४६ ॥ न मुक्तिकारिका धत्ते निःशंको मुक्तिमानसः ॥ पश्यन्

॥ ४७ ॥

॥ ४८ ॥



श्रुत्वा न स्यात् शनं जिघ्रन् न श्रुनास्ते यथा सुखं ॥४७॥ वस्तु श्रवणमा  
 भेए शुद्ध बुद्धिनिशकुलः ॥ नेवाचारमना चारमोहास्यं वा प्रप  
 रयति ॥४८॥ यदा यत्कर्तुमायाति तदा तत्कुरुते ॥ शुवाप्यश्रु  
 भं वा पितस्य चेष्टा दिवा नुवन्त ॥४९॥ स्वातंत्र्यासुखमाप्नोति स्वा  
 तंत्र्याश्रमते परं ॥ स्वातंत्र्यानिबन्ति गच्छेत् स्वातंत्र्यापरमं पदं ॥५०॥  
 अकलत्रममोऽकलं स्वात्मनो मन्यसे यदा ॥ तदा ह्यौणाश्रवत्येव  
 समस्ता चित्तवत्तयः ॥५१॥ उच्छ्वं स्वलाप्य कतकास्थितिधीरस्य  
 राजते ॥ न तु सस्य हचित्तस्य शान्तिमृदस्य क्वत्रिमा ॥५२॥ विलसं  
 तिमहाभोगं विशन्ति मित्रिगद्वरान् ॥ निरस्तकल्पेनाधीराः प्रबद्धा  
 कबुद्धयः ॥५३॥ श्रोत्रियं देवतांतीर्थमंगनोऽरूपतिप्रियं ॥ दृष्ट्वा संपद



धीरस्य न कापि हृदि वासना ॥ ५४ ॥ नृत्यैः पुत्रैः कलात्रैः श्रुदुर्दत्तैश्चा  
 पि गोत्रजैः ॥ विहस्य धीः कृतो योगी न याति विवर्तिमना कः ॥ ५५ ॥  
 संतुष्टोऽपि न संतुष्टः खिन्तोऽपि न च खिद्यते ॥ तं चार्थं दशांस्तोस्तोता स्यात्  
 दशा एव जानते ॥ ५६ ॥ कर्त्तव्यं नैव संसारे न तां पश्येति सुरयः ॥  
 शून्याकारो निराकारो निराकारो निर्विरागो निरामयः ॥ ५७ ॥ अकु  
 न वेऽपि सहोपाध्यः सर्वत्र मूढधीः ॥ कुंकुंदापि तु कृत्यानि कु  
 शलो हि निराकुलः ॥ ५८ ॥ सुखमास्ते सुखं शेते सुखं मायाति  
 याति च ॥ सुखं वक्ति सुखं भुंक्ते व्यवहारेऽपि शांतधीः ॥ ५९ ॥ स्वभावा  
 दस्य नैवार्त्तं नो क्व व्यवहारिणः ॥ महा ऊह इव क्षोभ्यो गतक्लेशः ॥ १४  
 सुशोभते ॥ ६० ॥ निवृत्तिरपि मूढस्य प्रवृत्तिरुपजायते ॥ प्रवृत्तिर



पिधारस्य निवृत्तिफलभागिनी ॥ ६१ ॥ परिग्रहेषु वैराग्यं प्रायोऽस्य दृश्यते ॥ ६२ ॥  
 हविगतिताशस्य कुरागः कविरागता ॥ ६३ ॥ भावना भावनासक्तो हृदिर्मठस्य  
 सर्वसि ॥ भावाभावावकनिर्मुक्तास्त्रस्य स्थाष्टरूपिणी ॥ ६४ ॥ सविरंभेषु निष्का  
 मोयश्च हेदागवन्मुनिः ॥ नलोपस्तस्य शुद्धस्य क्रियमाणेपिकमणिः ॥  
 ६५ ॥ स एव धन्यत्रो मनुजः सर्वभावेषु भूयसमः ॥ पश्यन् शृण्वन् स्पर्शन् रसन् जिह्वा  
 भ्रमन्ति स्तर्षमानसः ॥ ६६ ॥ कसंसारः कचाभासः कसाध्यः कचसाधनः ॥  
 आकाशस्येव धारस्य निर्विकल्पस्य सर्वसि ॥ ६७ ॥ स जयत्यर्थसंन्यासी  
 पुणस्वरसविग्रहः ॥ अकत्रि मोनवधिन्तः समाधिर्यचित्ते ॥ ६८ ॥ स्प  
 बहुनात्र किमुक्तेन शाततत्वे महाशयः ॥ भोगमोहनिरसकांक्षी सदा  
 सर्वत्र नीरसः ॥ ६९ ॥ महारिजगत्तदैतं नाममात्रचिन्तितं ॥ विद्वंसर्व  
 किंचिनास्तीत्यायमुपशुद्धबोधस्य किंकृत्यमवशिष्यते ॥ ७० ॥ भ्रम



॥१५॥

धा

स्तमितं सर्वं किंचिन्नास्तीति निश्चयी ॥ अलक्ष्यः स्फुरां शुद्धः स्वभा  
वेनैव शाम्यति ॥ १० ॥ मुरुस्फुरणं रूपं स्वप्रकृतिं न च पश्यतः ॥ कविधिः  
क्वचवेराग्यं कल्याणः कशमोपि वा ॥ ११ ॥ स्फुरतो नंत रूपेणाप्रकृतिर्नैव प  
श्यतः ॥ क्वबंधः क्वचवामोक्षः क्वहर्षः क्वविषैदिता ॥ १२ ॥ बुद्धिपयंतिसं  
सारमायामार्गविवर्तते ॥ निर्ममो निर्दुःखकारो निष्कामते बुधः ॥ १३ ॥ मशो ५  
अक्षयंगतसंतोपमात्मानं पश्यतो मुनेः ॥ कविद्या क्वचवाक्चं करेहो वि  
तिममोति वा ॥ १४ ॥ निरोदी नि कर्माणि जहाति जडधीयसि ॥ मनोर  
थान्प्रलापश्च कर्तुमाप्नोत्यतदाशांतो ॥ १५ ॥ मंदश्च त्वापि तदस्तु न ज  
हाति विरुद्धतां ॥ निर्विकल्पो बहिर्यत्नादंतविषलात्तसः ॥ १६ ॥ हा  
नादलिकममिलो कदस्यापि कर्मकृत ॥ नाप्रोत्य वसरं कर्तुं वेत्तुम

यो

१५



वनकिंचन ॥ ७७ ॥ कृतमः कप्रकाशो वाक्कहानं कन किंचन ॥ कधैर्यं कवि  
कधैर्यं निविकास्यधीरस्य निरातंकस्य सर्वदा ॥ ७८ ॥ कधैर्यं कविवे  
कत्वं कनिरातंकतापि वा ॥ अ निवाच्यः स्वभावस्य निःस्वभास्ययोगिनः ॥  
॥ ७९ ॥ न स्वर्गो नैव नरको जावन्मुक्तिर्न येवहि ॥ बहुनात्र भिमुक्तेन योगदृष्ट्या न  
किंचन ॥ ८० ॥ नैव प्रार्थयते लाभं नाशो नागु शौचति ॥ धीरस्य शीतलं चित्तम  
मते नैव यूरिति ॥ ८१ ॥ न शीतं सौति निष्कामो न दुःखमपि भिंदति ॥ समदुःख  
स्तप्तः किंचित्कृतं न पश्यति ॥ ८२ ॥ धीरो न द्वेष्टि सारमात्मानं न हि  
दुःखं ॥ हृषीमर्षी विनिर्मुक्तो न मृतो न च जीवति ॥ ८३ ॥ निःस्नेहः पुत्रदारादौ  
निष्कामो विषयेषु च ॥ निश्चिंत्यः स्वशरीरेऽपि निराशः शोभते बुध ॥ ८४ ॥ तद्वि



देहो २

सर्वस्वध्यास्वययापतितवार्तिनः ॥ स्वचंदं चरतो देशान् यत्रावस्तमितश  
यितः ॥ ८५ ॥ पततु देतुवानास्ति यिंतामहात्मनः ॥ स्वभावे भूमि विभ्रंति विस्म  
ता शेषसंस्तो ॥ ८६ ॥ अकिं यनः कामयारोति दृढचिन्तसंशयः ॥ अशक्तः स  
वैभावेषु केवलमेव मते वधः ॥ ८७ ॥ निर्ममः शोभते धीरः समलोकाश्मकी  
यनः ॥ सुमिन्न हृदयमैषिर्विनिर्दूतरजस्तमः ॥ ८८ ॥ सर्वज्ञानवधान  
न किं चिद्दीप्तो हृदि ॥ मुक्तात्मनो वितृष्णस्य तुलना केन जायते ॥ ८९ ॥  
ज्ञानं न्यायिर्न ज्ञानातिपशपन्नपिन पश्यति ॥ ब्रह्मन् पिबन् च ब्रूते को  
मो निवासिना दृष्टो ॥ ९० ॥ भिद्वं वा भूपतिर्वापि यो निष्कामः स शो  
भते ॥ ९१ ॥ भावेषु गतिता शोभन्तौ शोभनामति ॥ ९२ ॥ धृस्वास्वपं धृयसं

यस्य १

१५



देहो २

सर्वस्वध्यासस्य यथापतितवार्तिनः ॥ स्वर्चदं चरतो देशान् यत्रावस्तमितश  
यितः ॥ ८५ ॥ पतत्तरे तुवानास्ति यिंतामहात्मनः ॥ स्वभावभूमि विम्रीति विस्म  
ता शेषसंस्तो ॥ ८६ ॥ अकिं यनः कामयारोति ददधि न्नसंशयः ॥ अशक्तः स  
र्वभावेषु केवलमेव मते वधः ॥ ८७ ॥ निर्ममः शोभते धीरः समलोहाश्मकी  
यनः ॥ सुमिन्न हृदयमैषिर्वनिर्दूतरजस्तमः ॥ ८८ ॥ सर्वज्ञानवधान  
न किंचिद्दीप्तो हृदि ॥ मुक्तात्मनो वितृष्णस्य तुलना केन जायते ॥ ८९ ॥  
ज्ञानं न्यायिनी न जानाति पश्यन्नापि न पश्यति ॥ ब्रह्मन् पिबन् च व्रते को  
मो निवासिना दसि ॥ ९० ॥ भिद्वर्वाभूपतिर्वापियो निष्कामः स शो  
भते ॥ भावेषु गतिता गोभनौ शोभनामति ॥ ९१ ॥ धृत्वा स्वयं वृत्तं

यस्य १

१५



वनकिंचन ॥ ७७ ॥ कृतमः कप्रकाशो वाक्कहानं कन किंचन ॥ कधैयं कवि  
कधैयं निर्विकारस्य धीरस्य निरातंकस्य सर्वदा ॥ ७८ ॥ कधैयं कवि  
कधैयं निरातंकतापि वा ॥ अ निर्विकारस्य स्वभावस्य निःस्वभास्य योगिनः ॥  
॥ ७९ ॥ न स्वर्गे नैव नरको जायते नृत्तिर्न ये वाहे ॥ बहुनात्र भिक्षु तेन योगदृष्ट्या न  
किंचन ॥ ८० ॥ नैव प्रार्थयते लाभं न लाभो नानु शीवति ॥ धीरस्य शीतलं चित्तम  
मते नैव पूरितं ॥ ८१ ॥ न शीतं सौति निष्कामो न दुःखमपि निंदति ॥ समदुःख  
स्तप्तः किंचित्कृत्यं न पश्यति ॥ ८२ ॥ धीरो न द्वेष्टि संसारमात्मानं न द्वेष्टि  
द्वेष्टि ॥ हृषीमंषी विनिर्मुक्तो न मृतो न च जीवति ॥ ८३ ॥ निःस्नेहः पुत्रदारादौ  
निष्कामो विषयेषु च ॥ निःश्रेयः स्वशरीरेऽपि निराशः शोभते बुद्धिः ॥ ८४ ॥ तद्विः



कोचः क्वचतल विनिश्चयः॥ निर्व्याजान्विभक्तस्य चरितार्थस्य योगि  
नः॥१२॥ आत्ममिश्रातलप्रेन निराशोगतार्तिना॥ अंतर्गुह्यनुभूयेतत  
त्कथं कस्य कथ्यते॥१३॥ सुप्रोपिनसुपुप्रोचस्वप्रेचं शयिते च॥ जागरेपि  
न जागर्तिधीरः तपः पदे पदे॥१४॥ जः सचिन्नोपि निश्चिन्नेदियो निरिंदि  
तः४ यः॥ स बुद्धिरपि निर्दिष्टाहंकारो न हं कृतिः॥१५॥ न सुरवी न च वादुस्य  
न विरक्तौ विरागवान्॥ न मुमुक्षुर्न च वामुक्तो न किंच न्तको च न॥१६॥  
विहोपिन विहितः समाधौ न समान्॥ जायेपिन जडो धन्यः पांडित्ये  
पिन पांडितः॥१७॥ मुक्तो यथा स्थितिः स्वस्थः कृतकर्तृनिवृतः॥ समः  
सर्वत्र वैलक्ष्यान्तस्मरस्य कृतं कृतं॥१८॥ न प्रीतो वंद्यो मानोपि निध  
मानो न कुप्यति॥ नैवोद्विज्यति मरणे जायितं नाभिनंदति॥१९॥ न धाव



त्रिजना। कीर्णो नारायणमुपशान्तधीः॥ यथा तथा यत्र तत्र सम एवावतिष्ठते॥ १००॥  
 इति शान्तकं अष्टादशमं प्रकरणं॥ १०॥ ॥ शिष्य उवाच॥ तत्त्वविज्ञानसंदेशमा  
 हाय हृदयादरात्॥ नानाविधपरामर्षशान्त्योधारः कृतो मया॥ ११॥ क्व धर्मः क्व च  
 धाकामः क्व चार्थः क्व पितृवेकता॥ क्व दैतं क्व च वा दैतं स्वमहिम्नि स्थितस्य मे॥  
 २॥ क्व भूतं क्व भविष्यद्वा वत्तमानमपि क्व वा॥ क्व देशः क्व च वानित्यं स्वमहिम्नि  
 स्थितस्य मे॥ क्व चात्मा क्व च वानात्मा क्व शुभं क्व अशुभं तथा॥ क्व चिन्मयता  
 क्व च वाचिन्ता स्वमहिम्नि स्थितस्य मे॥ ४॥ क्व स्वप्नः क्व सुषुप्तिर्वा क्व जागरण  
 तथा॥ क्व तुरीयं प्रयं क्व वै स्वमहिम्नि स्थितस्य मे॥ ५॥ क्व द्रव्यं क्व संप्रपञ्चवाची  
 वात्सं क्व ध्येतरं क्व च॥ क्व स्थूलं क्व च वा सूक्ष्मं स्वमहिम्नि स्थितस्य मे॥ ६॥  
 अत्र त्रिदशकं यथा योगस्य कथयाम्यत्र॥ अत्र विज्ञाकं यथा विप्रान्तस्य

पि

११-२३



ममात्मनि ॥ १ ॥ कर्म तु जिवितं वा कर्तृ लोकाः कास्य लौकिकैः ॥ कलत्रः क  
समाधिर्वास्वमहिम्नस्थितस्य मे ॥ ॥ इति आत्मा विश्रांत्याष्टकं एको  
नविंशतिकं प्रकरणं ॥ कर्तृ लोका निर्द्धरे हो वा के रिया ए क वा मनः ॥ क  
स्य न्यं क च नैराशयं मत्स्वरूपो निरंजन ॥ १ ॥ कशास्त्री कात्मविज्ञानं क वा  
त्रिषयं मनः ॥ कल्पिः कवित् छ त्वंगतद्वदस्य मे सदा ॥ २ ॥ कविद्याधो  
च वा विद्या क हं क वं मम क वा ॥ कबंधः कच वामो हः स्वरूपस्य कस्त  
पिता ॥ ३ ॥ कप्रारब्धानि क कर्माणि जीवन्मुरपि क वा ॥ कापरोक्ष  
फलं वा क निश्चयावस्य मे सदा ॥ ४ ॥ कलोकः कमुहुर्वक्रियोगीशा  
ननाम्न क वा ॥ कबंधः कच वामुक्तिः स्वस्वरूपे ममादयो ॥ ५ ॥ कस्त  
दिः कच संसारः कसाध्या क च साधन ॥ कसाधकः क सिद्धिर्वस्व



प्र

क

स्वस्त्वममादये ॥ १ ॥ कप्रमाता कप्रमार्गा कप्रमेयं कचप्रमा ॥ ककिंविचिने किंचिदास  
वदाविमलस्यमे ॥ २ ॥ कविद्वेषः कवेवाग्रा कनिर्बोधः कम्हृता ॥ कर्षः क  
विषादो वा सर्वदानी क्रियस्यमे ॥ ३ ॥ कवेकव्यवहारी पिक्वसापरमार्थता ॥  
कसुखं कचवादुर्यं निर्विर्मर्षस्यमे सरा ॥ ४ ॥ कमाया कनस्यसारः कप्रतीतिवि  
तिः कवा ॥ कजीवः कचतद्रः प्रसर्वदविमलस्यमे ॥ ५ ॥ कप्रवृत्तिनिवृत्तिर्वा  
कमुक्तिः कबंधनं ॥ कटस्य निर्विभागस्य स्वस्य स्यमसर्वद ॥ ६ ॥ कोपदेशः प्र  
कशास्त्री वा कशिष्यः कचवागुरुः ॥ कवास्ति पुरुषार्थिगानिरुपाधः शिवस्यमे ॥ ७ ॥  
कवास्ति कचवानास्ति कस्ति चैकं कद्वयं ॥ बहुना त्रविमुक्तौ नाकिंचिन्तोतिष्ठ  
ते प्रम ॥ ८ ॥ कृतिजिव वमुक्तचतुर्दशकप्रकरणं ॥ अष्टावक्र उवाच ॥ एषा पदवो  
पदेशे स्युः श्लोकानां पंचविंशतिः ॥ सत्यात्मानुभवौ श्लास्य उपदेशो चतुर्दश  
॥ १ ॥ षडुत्पासे लये चैव नोपदेशो चतुश्चतुः ॥ पंचकस्याहनु भवे बंधमोक्षे चैव तु ॥

राम १८



कं॥२॥ निर्वेद्यपरतेऽपाने एव ममाह कं भवेत्॥ यथासुखे च स पैकं शाखे स्यै  
 हसंमितिः॥ ततोपदेविशश्च हसा नोपदेशकः॥ तव स्वस्व विप्रश्च शर्तं शमश्च  
 तं भवेत्॥४॥ अष्टकं चात्मा विष्णोर्तो जीव भूक्तौ चतुर्दश॥ षट्संस्वात्मा वि  
 श्वाने ग्रथैकात्म्यमतः पर॥५॥ विशत्येकं मितेः षडेः श्रोतौ रत्ना ग्ना म  
 ध्यरेवे॥ अवधूता नुभस्तु श्रोतौ कसी स्यात् क्रमादमी॥६॥ इति संख्या  
 क्रम एकविंशी प्रकरणां॥ ॥ २१ ॥ इति श्री भावधूता नुभस्तो संपूर्णं॥  
 ॥ श्रीसंस्कृत ३३१ शाके १६३६ आश्विन शुद्ध नवमी बुधे लिखितं

१५	४	८	२०
२८	५	७	१००
१४	४	४	८
५	८	२०	१४
४	८	११	५



२३  
१

अष्टावक्र

१८०६

२७

१३

१

X

अवधूता सुभूति कृताम्

अष्टावक्र

अवधूता सुभूति कृताम्



C d No: .....

Folder No: .....

مركز جمعة الماجد للثقافة والتراث - دبي

قسم المخطوطات

رقم المركز: .....

ASHTAVAIRUM

By: AVADHU TANU BHUTI

Sub: ADYITAM

العنوان:

المؤلف:

البداية:

النهاية:

الناسخ:

الخط:

الملاحظات:

اللغة: SANSKRIT

تاريخ النسخ:

الموضوع:

43

الأوراق:

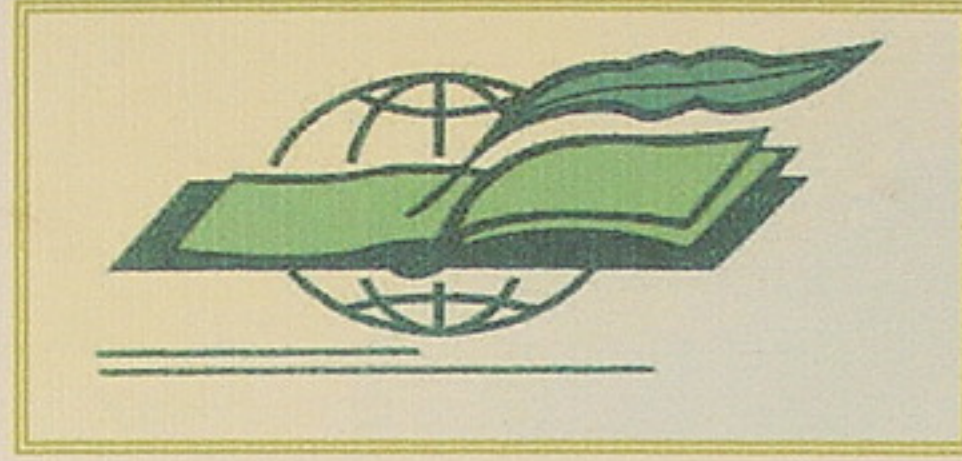
الجزء:

المراجع: / الأعلام / معجم المؤلفين / الكشف / فهرس المكتبة: /

المصدر: البلد: الهند المدينة: حيدر آباد المكتبة: الجامعة العثمانية الرقم: 93

المصور: الاسم: MATH. ASHRAF-ALI التاريخ: 26 / 6 / 2006 م





مركز جمعة الماجد للثقافة والتراث - دبي

النهائية